

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Fenomén knihtisku v renesanci

Marek Menšík

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Fenomén knihtisku v renesanci

Marek Menšík

Vedoucí práce:

PhDr. Dagmar Svatková

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

Marek Menšík

Obsah

Úvod	1
Knihy před Gutenbergem	2
Život vynálezce Johanna Genfleische zu Gutenberg	8
Rozšíření knihtisku po Evropě v průběhu 15. a 16. století	15
Význam knihtisku pro církve a vládu	19
Knihtisk a obchod	23
Závěr	25
Použitá literatura	27
Resumé	28

Úvod

Knihtisk je jeden z nejvýznamnějších vynálezů, které ovlivnili vývoj lidské společnosti a všechna odvětví lidské činnosti. V době svého vzniku přinesl lidstvu nástroj pro šíření znalostí a informací neskutečné možnosti, s nimiž si stávající stav společnosti byl nucen porazit. Přínos tohoto vynálezu je nadčasový a využíváme jej dodnes. Tato bakalářská práce se proto bude zabývat prvním vymezeným obdobím novodobých dějin, renesancí, v níž knihtisk zaznamenal své největší rozšíření. Jelikož se odborné názory na vymezení tohoto období v přesnosti rozcházejí, pro potřeby této práce autor vymezil období od samotného vynálezu knihtisku po konec 16. století. Toto vymezení je pro rozvoj knihtisku zásadní, neboť označuje období, v němž se knihtisk finálně etabloval jako celospolečenské vlastnictví a stal se nástrojem doprovázejícím denní život tehdejší populace.

Práce se bude snažit zpracovat význam knihtisku jako ucelený text. Zaměří se na knižní kulturu doby před vynálezem knihtisku, poté na samotný proces vzniku prostřednictvím života vynálezce Johanna Gutenberga. V poslední části práce zpracovává knihtisk jako společenský fenomén a zdroj obživy šířící se z rodné Mohuče světem a ve vztahu k hlavním pilířům fungování tehdejší společnosti.

Knihtiskem, tiskaři a významnými díly se od samotného vzniku zabývá a zabývalo velké množství historiků a badatelů, spíše zahraničních, ale i několik tuzemských. Z nich uvedu například ikonu českého knihovnictví Zdeňka Václava Tobolku, ze současnosti pak Mirjam Bohatcovou, Pravoslava Kneidla a v neposlední řadě Petra Voita, jejichž publikace jsem během kompletování své práce využil. V jejich zaměření je práce ovšem orientována na knihtisk jako takový, vlivem knihtisku a jeho dopadem na společenské vědomí a rozvoj se zabývá menší množství odborných publikací. Proto bych rád vytvořil text mapující hlavní procesy, které rozšiřování knihtisku provázeli nebo zapříčinili. Kvůli rozsáhlým literárním zdrojům a obsáhlosti tématu uvedu jen přehled nejvýznamnějších změn. Toto téma by ale jistě zasloužilo pozornosti ze strany historiků a knihovědců.

Knihy před Gutenbergem

Dobu Gutenbergova života lze považovat za zlomovou éru lidské společnosti. Středověké ideály a způsob života se chýlí ke konci, který znamená nový začátek. Začátek renesance, jako prvního období novověku. V této době do Evropy přicházelo spousta nových objevů a vynálezů, ať už čerstvě objevených, či přejímaných z kultur vzdálených částí Země. Např. využití vodního pohonu pro obilné mlýny, hutnictví nebo pilu, vynález lodního kormidla či kompasu nebo střelného prachu. Nutné je samozřejmě jmenovat výrobu papíru. Vracející se křižáci a obchodníci z blízkého východu sebou přinášeli spisy o zeměpisu, lékařství, astronomii či matematice a filozofii, které byli dychtivě překládány a přepisovány v humanistických kruzích. Tyto a další spisy a knihy stáli u zrodu probouzejících se věd a posilovali změnu lidského vědomí.

Schopnost číst a psát byla nejprve záležitostí úzké skupiny vysokých duchovních, světští feudálové vzdělaností nejprve pohrdali. Proto přibližně až do 12. století jsou centry vzdělanosti pouze kláštery církevních řádů, např. benediktinů, cisterciáků, premonstrátů či františkánů. Nejvýznamnějším pro knihovědu je zajisté řád benediktýnů, jehož zakladatel svatý Benedikt z Nursie založil roku 559 první benediktýnský klášter v Monte Cassinu. Významnými zpracovateli opisů byli také irští mnichové, jejichž izolovaná ostrovní pozice je ušetřila válečných zkáz, které během středověku postihovaly kontinentální Evropu. Zde a také v dalších vznikajících kláštorech se ve skriptoriích (klášterní či kapitulní pisárny) opisovala nejen liturgická díla ale také rukopisy řeckých a římských klasiků. Mniši, jejichž významnou náplní života bylo právě opisování (často i individuálně, nejen ve skriptoriích), mají velkou zásluhu na dochování antické latinské literatury. Za existenci těchto stánků vzdělanosti vděčíme z velké části Karlu Velikému (vládl 768-814), císaři franské říše. Z titulu panovníka je zřejmá ambice nástupnických nároků starověkých římských císařů, které se projektovala rovněž do způsobu vedení říše i výrazu literárních památek.

Doba vlády Karla Velikého a bezprostřední období poté je proto označována jako tzv. karolinská renesance, stavějící na myšlenkách antických tradic, vedle nichž se výrazněji prosazují ideály křesťanství. Na rozkaz Karla Velikého přišel z Yorku do franské říše mnich Alkuin z Yorku, který v Karlových službách provedl reformu písma. Nová forma, tzv. „Carolina“, neboli karolinská minuskule se brzy prosadila jako jednotné písmo pro celou římskokatolickou církev. Ta se udržela po staletí a dnes je považována za základ malých písmen. Toto písmo není ovšem původní výtvar výše zmíněného mnicha Alkuina. Písmo vycházelo z pozdější římské kursivy, jeho písmena jsou ale pravidelnější a jednodušší a slité hlásky,

tzv. ligatury, a zkratky, tzv. abreviatury, se omezily, aby písmo bylo pro čtenáře snáze čitelné. V 11. a 12. století se písmena začala zužovat a přibližovat se k sobě. Ve 13. století se užívají lomy u dříků (hlavní svislé popř. šikmé tahy) písmen. Také tenké počáteční tahy se zvýrazňují. Tím se rýsují první znaky nově vznikajícího gotického písma, jež se stejně jako gotická architektura, rodí nejprve na severu franské říše. Jestli kaligrafie ovlivnila architekturu, či naopak, či tendence obou uměleckých odvětví vznikaly nezávisle na sobě, lze dnes jen stěží dokázat. Vznikl tak ale nový styl písma. Zaoblení písmen byla vystřídána trojcípým lomením, malá písmena se ještě více semkla, a celkový zjev písma tím ztmavl. Také výška písma se zmenšila. Gotické písmo, stejně jako gotická architektura, působilo posvátně a vznešeně. Vzhled celé stránky pak působil jako souvislá plocha textu, bez výrazných mezer a přerušení. Toto písmo, nejvíce využívané pro liturgickou literaturu v latině, např. misály, žalmy, bible, evangelia, získalo označení textura. Z tohoto stylu písmu vychází později Gutenberg při tisku své bible. Kromě textury vzniklo ještě několik druhů gotického písma. Bylo zde písmo monumentální, dvakrát lomené, zejména pro naše prostředí je důležitá tzv. bastarda. Bastarda je mezičlánek mezi texturou a gotickou kurzivou a byla využívána v knihách psaných národním jazykem a při významných událostech. Podle prostředí v němž vznikla, měla také svůj regionální ráz. Na našem území nebyly knihy psány jinak než českou bastardou, charakteristickou různými kudrlinkami a jakýmsi „sloními choboty.“¹ Kurzíva, jíž se rovněž dostalo mnoha regionálních obměn, byla naproti tomu užívána jako písmo pro běžnou potřebu, hlavně v obchodním a administrativním prostředí. Z historického pohledu je ale velká část v gotice vzniklých písem svým způsobem slepou vývojovou větví kaligrafie. S nástupem renesance se totiž písmo vrátilo zpět k antickým kořenům, lomená písmena zůstala zachována pouze v zemích pod kulturním vlivem německé říše. Zejména v Itálii, kde gotika zcela nezdомácněla, se v kruzích humanistů brzy prosazuje nová forma písma, vycházející z antických kořenů karolinské minuskule. V předalpském prostředí není totiž gotické písmo příliš oblíbené a to zejména pro obtížnou čitelnost, a určitý „barbarský“ zjev. Z opisů římských a řeckých klasiků studovaných v italských univerzitách se karolinská minuskule dostává mezi vzdělanou vrstvu, která ji vylepšuje a zjednodušuje. Vzniká tak tzv. humanistická, neboli renesanční minuskule. Ta se projevuje ve více formách, nejsilněji však vynikne tzv. gotiko-antikva, z níž vychází dodnes používaná antikva. V jedné době tak existuje mnoho různých druhů písem, užívaných v závislosti na daném regionu, obsahu textu, stejně jako na požadavcích zákazníka skriptoria, neboť zákazník z řad duchovenstva volil pro své zakázky jiný druh písma, než zákazník

---

¹ TOBOLKA, Z.: *Knihy vznik a vývoj*, str. 41

z kruhů světské společnosti, ať už šlechtic, měšťan či panovník. Historická cesta kaligrafie tedy není jen záležitostí zkoumání estetického vkusu doby. Na množství druhů písma Gutenbergovy doby přelomu středověku a renesance lze názorně pozorovat spleť a rozmanitost celé společnosti a to jak z ekonomického, politického, sociálního, tak i kulturního hlediska.

V klášterních skriptoriích se při výrobě knih vydělilo několik dílčích řemesel. Kromě písaře, se na tvorbě knihy podílel také iluminátor, rubrikátor a často také miniátor. Písařovým úkolem nebylo jen knihu opsat, ale také řádně uspořádat. Po nastudování předlohy si připravil látku, na niž chtěl psát. Nejrozšířenějším materiálem pro psaní byl do 11. století tzv. pergamen, což je nevydělaná zvířecí kůže, nejčastěji telecí, kozí nebo ovčí, která se při sušení natáhla a držela napnutá. Ve 4. století plně nahradil starověký papyrus nejen díky lepší dostupnosti, ale také díky možnosti popisovat pergamen z obou stran, čímž se stal oproti papyru o mnoho levnějším. Pergamen z telecí kůže byl hrubý, užíval se nejčastěji v severní Evropě, zatímco jemný pergamen z kůže ovčí a kozí vyráběli v Itálii, jižní Francii a Španělsku. Do střední Evropy přicházel právě z Itálie². Před samotným psáním bylo ale často potřeba pergamen ještě upravit. Mohl mít trhliny, či kazy, vzniklé za výroby. Písař je sešil hedvábnými stehy, zalepil, nebo obtáhl barvou či inkoustem. Nakonec pergamen ohladil pemzou. Poté, co byl pergamen připraven k psaní, musel písař stanovit velikost knihy. Z pergamenu tedy vykrojil dvojlist o potřebné velikosti, přehnul jej a tím vytvořil základ knihy. Několik takových dvojlistů na sobě utvořilo vrstvu knihy, již se říkalo kvatern. Tento název vznikl z původního skládání čtyř dvojlistů jako jedné vrstvy, ovšem později byl tento pojem zobecněn. Používal se ještě v 16. století u tištěných knih. Takto připravený materiál si písař změřil kružítkem, určil vzdálenost linek a šířku sloupců textu. Výsledné linky se do pergamenu vytlačili pomocí pravítka a tupého nože, tyto orientační rýhy jsou často čitelné i z druhé strany listu. Od 12. století se linky táhly olověnými kotoučky, od 13. století také inkoustem. Spolu s písařem na knize také pracoval iluminátor, který do rukopisů kreslil tzv. iniciály, což jsou umělecky zpracovaná písmena na začátku kapitol. Také zdobil okrajové lišty a místo mezi sloupci textu. Dále miniatur, jehož úkolem bylo přidávat do knih ilustrace. Ty měly v době karolinské podobu celostránkových obrazů zpodobňujících převážně evangelisty, majestát Kristův, někdy i dárce knihy.³ Nakonec se na knize podílel rubrikátor (původ slova od *ruber-* latinsky červená), který v textu červenou barvou zvýrazňoval nadpisy, velká písmena a začátky odstavců a vět pro snadnější orientaci v textu.

---

² TOBOLKA, Z.: *Knihy vznik a vývoj*, str 23

³³ KNEIDL, P.: *Z historie evropské knihy* str. 34

Konkurencí klášterním skriptoriím se na konci 13. a ve 14. století stal městský obchod s knihami a písařská oddělení při vznikajících univerzitách. Ty byly s povolením papeže zakládány panovníkem a městy. Tehdejším modelem studia byl tzv. systém sedmi svobodných umění (tzv. septem artes liberales), a to: gramatika, rétorika, logika, geometrie, aritmetika, astronomie a hudba. Výuka spočívala převážně v zapamatování latinských učebních textů. Mnoho z učebnic potřebných k výuce, jež byly velké a drahé, byly po rektorově schválení opisovány a vázány samotnými učiteli a studenty. Opisy mnichů byli ovšem mnohem kvalitnější, neboť studentské opisy byly zřejmě pro nedostatek zkušeností nepříliš pečlivé a s chybami. Takto šířené knihy byly také často nabízeny jak k prodeji mimo univerzitu, tak k obchodu či výměně s jinými univerzitami. Právo opisovat bylo zaneseno v matrice univerzity.

Paralelně vznikaly ve 14. a 15. století ve velkých městech samostatné písařské dílny, kde pracoval jeden, někdy i více písařů. Tito písaři se převážně živili psaním notářských a obchodních listin a smluv, na objednávku ale opisovali i celé knihy. Taková obchodní skriptoria vznikala hlavně v Itálii, později také v Holandsku, Francii a v Německu. Postupně, s přibývajícím množstvím a zájmem o světskou literaturu, začali písaři knihy opisovat do zásoby na sklad a prodávali je obchodníkům s rukopisy. Celkově získávalo písařství zejména stále větší význam. To bylo způsobeno četnými spory mezi městy, šlechtou ale i duchovenstvem, které bylo nutno řešit soudem a písemně je zaznamenávat. Dále získává stále větší základnu nově vznikající vrstva měšťanů. Jsou to příslušníci nižších vrstev, kteří nemají urozený původ, ale zbohatli díky svým schopnostem. Projevují zájem o vzdělání, o znalost latiny a cizích jazyků ale také o církevní a římské právo. Toto vzdělání získané z antické a arabské literatury se rozšiřuje mezi množstvím nadaných lidí, čímž se formují podmínky potřebné pro pokrok v oblastech techniky, astronomie, medicíny nebo geografie. Knihy se tak stávají významným obchodním artiklem rozšiřujícím se z italských měst zejména do Francie a Německa.

Rostoucí poptávka po knihách vedla přirozeně k potřebě snížit náklady na jejich výrobu. Drahý pergamen začal být nahrazován papírem. Papír vznikl v Číně patrně na přelomu 1. a 2. století po Kristu. Nejprve se vyráběl z hadrů vzniklých při výrobě hedvábí, ale i z rostlinných látek, např. bavlny. V roce 750 se s výrobou seznámili Arabové, kteří jej rozšířili do zbytku světa. V 10. století vyráběli papír v Damašku, odkud se jako vzácné orientální zboží dostávala na západ. Z Damašku se šířil do Egypta a odtud se dostal v první polovině

12. století do Španělska. V Itálii vznikla první papírna r. 1268 ve Fabriano u Ancony.⁴ Do 14. století byl ze Španělska a Itálie dovážen do zbytku Evropy, ovšem již na konci století, roku 1390, vznikla první papírna v Německu nedaleko Norimberku. Několik papíren v té době vzniklo i ve francouzské Champagnii.

Prostřednictvím Arabů Evropa poznala také dřevořez, jehož prostřednictvím vznikl deskotisk, neboli tisknutí prostřednictvím dřevěné šablony. Ten se nejprve uplatňoval jako tisk textu či obrazu na látku. Takto vzniklé tisky se používaly k výzdobě příbytků chudších lidí. Výrazný rozvoj deskotisku přišel až s rozšířením papíru, mimořádně se tisklo i na pergamén. Od prvního desetiletí 15. století se takto v Německu tiskli hrací karty a náboženské obrázky. Oboje bylo následně také barveno. Nejstarší známé deskotisky jsou tzv. *Bruselská Madonna* (Panna Marie s dítětem) z roku 1418 a *sv. Kryštof* z roku 1423. Tematikou byly vesměs biblické příběhy a legendy, někdy byly obrázky deskotisků provázeny jednotlivými slovy, výjimečně textem. Byly to jednolisté tiskoviny potištěné jen z jedné strany, neboť z druhé strany nebyla tisknutelná. Časem se dospělo ke spojování jednotlivých stran dohromady, čímž vznikly tzv. *blokové knihy*, vázané v dřevěných nebo kovových deskách. Postup při výrobě byl v té době stále složitý, a tak se knihy omezovaly na menší rozsah, nikdy nepřesáhly 40 stran. Byly to úzké svazky, určené převážně k potřebám duchovenstva. Dřevorytec nejprve na zpracovanou dřevěnou desku (nejčastěji lipovou) nakreslil zrcadlově převrácený obsah tisku, který poté vyřezal tak, že linie, jež měly být otisknuty, zůstaly vyvýšené. Deska se pak pomocí tampónu natřela barvou, na ni se přitlačil papír a tím vznikl deskotisk. Z jedné desky tak mohl vzniknout větší počet otisků, které se dodatečně vybarvovaly. Nevýhody této metody spočívaly v časové náročnosti a nenávratnosti každé chyby při vyřezávání předlohy. V současnosti jsou tyto knihy velmi vzácné, zachovalo se pouze kolem jedné stovky exemplářů. Nejrozšířenější bylo jejich tisknutí v Nizozemí a v Německu. Jako výjimky se objevili v Itálii (v Benátkách), ve Francii a v Anglii.⁵ Blokovým knihám vládlo několik titulů. Byli to tzv. *Apokalypsy*: obrázkové knihy nejrozšířenější v druhém desetiletí 15. století. Obsahovaly pasáže z Nového zákona, hlavně zjevení Krista sv. Janu Evangelistovi, když pobýval na ostrově Patmu. Oblíbený byl rovněž blokový tisk s názvem *Ars moriendi* (Umění zemřít), zobrazující umírajícího člověka odolávajícího ďáblu, a anděle, jež ho drží na správné cestě. Nejstarší dochovaný tisk tohoto typu pochází z doby kolem roku 1455. Další rozšířený titul je *Biblia pauperum* (tzv. bible chudých). Titul je starší, dříve se šířil opisem a byl využíván při kázáních a výuce náboženství.

⁴ TOBOLKA, Z.:*Knihy vznik a vývoj*, str. 24

⁵ TOBOLKA, Z.:*Knihy vznik a vývoj*, str.51

Obsahuje vybrané scény z Nového zákona a odpovídající scény ze Starého zákona. Stejně významný je i tisk neilustrovaných učebnic latiny tzv. *Donata*, pojmenovaný podle římského gramatika Aelia Donata, který žil v polovině 4. stol. po Kristu. Výrazně se také prosadil titul s názvem *Speculum humanae salvationis*, popisující hříšný úpadek lidstva a následné vykoupení. Spis pochází z počátku 13. století, kde vznikl v Alsasku nebo Švábsku, šířen dominikánským řádem, později byl opatřen cyklem vyobrazení. Vedle těchto hlavních témat existovala řada tisků menšího rozsahu, mezi nimiž se objevuje i několik světských textů, např. planetář, tanec smrti, bajka o nemocném lvu nebo duchovní a světský Řím.⁶ Blokované knihy se nejen pro své ilustrace, ale také relativně nízkou cenou těšily velké oblibě.

Souběžně se v první polovině 15. století rozvinula obdobná technika, tzv. kovořez. Namísto řezu nožem do dřeva ryl rytec pomocí rydla do tenkého plátu měkkého kovu. Vrytá místa pak zůstala v tisku jako bílé plochy. Tato metoda vyžadovala více času, ale cílený otisk byl přesnější a prostřednictvím kovové desky se dalo pořídít podstatně více otisků v lepší kvalitě. Je charakteristický tzv. perlováním, to je pokrývání pozadí drobnými tečkami. Největší rozvoj kovořezby se datuje mezi léty 1450 až 1480, a to zejména v oblasti Porýní, odkud se později rozšířil do zbytku Německa, ale také v Nizozemí a ve Francii, kde se užíval v letech 1500-1520. Později se kovořez ztrácí a do konce renesance se jako základní ilustrační technika drží dřevořez⁷.

---

⁶ TOBOLKA, Z.:*Kniha vznik a vývoj*, str.59.

⁷ KNEIDL, P.:*Z historie evropské knihy* str. 56

Život vynálezce Johanna Gensfleische zu Gutenberg

Ve městě Mohuči probíhaly v první polovině 15. století velké nepokoje mezi společenskými vrstvami. Původní urozená vrstva patricijů hájila svá tradiční privilegia, např. předsednická práva v radě města, proti nově vznikající a sílící měšťanské vrstvě, vzešlé ze zručných řemeslníků a obchodníků. Zprávy o napjatých vztazích pocházejí z kroniky města Mohuče z let 1428-1432⁸ a jsou doložené mnoha písemnými prameny, zejména soudními spisy a úředními zápisy. Mezi patricije patřila také rodina Gensfleisch s otcem Frielem a matkou Else im Hof zu Gutenberg se syny Johannem a Friedrichem a dcerou Elsou. Příjmení patricijů v této době se často vázala na název jejich domu. Friele Gensfleisch pravděpodobně obchodoval s textiliemi, obchod s plátnem byl v té době výnosný podnik. Byl také členem Mohučské mincovní společnosti, i když o žádné činnosti zde nemáme doklady.⁹ Jméno Gutenberg se mu dostalo až po smrti, a to patrně pro místo bydliště, kde strávil většinu života. Pocházel z rodu Gensfleisch, jeho otec vlastnil několik statků a dvorů, z jejichž produkce dovážel a obchodoval na mohučském trhu s kukuřicí a vínem.¹⁰ Johannova matka Else byla dcerou kramáře Wenera Wiricha zum steinen Krame, příslušníka kramářského cechu. Její babička z otcovy strany byla dcerou lombardského směnárníka Leo Ottiniho. Gutenbergova matka tedy pocházela z odlišné společenské vrstvy, než její manžel. Neurozený původ Gutenbergovy babičky byl překážkou, když se jako zlatník a kovorytec ucházel o místo v mohučské mincovně, kde byl patricijský původ stěžejním předpokladem. Gutenberg byl patricij pouze ze tří čtvrtin. Z tohoto rozporu v původu Gutenbergových rodičů je snadné pochopit jejich postoj vůči nekončícím konfliktům sociálních vrstev.

Ty vystupňovaly v roce 1411, kdy šlechta zvolila jako starostu Mohuče Johannese Swalbacha, rovněž příslušníka vyšší vrstvy¹¹. Proti tomu se vzbouřila skupina šestnácti cechmistrů a jejich podřízených cechů, požadující prosadit svá práva při volbě starosty. Napjaté vztahy donutili rodinu opustit v srpnu 1411 Mohuč, zřejmě se odstěhovali do Elteville, vsi poblíž Mohuče, kde Gutenbergova matka Else zdědila dům a statek. Na podzim téhož roku uzavřeli znepřátelené strany prostřednictvím arcibiskupa smír, ovšem společenské napětí to neuklidnilo. A tak když se v zimě 1412 v Mohuči rozhořeli nepokoje kvůli hladu, rodina

---

⁸ BOGENG, G.A.E.: *Geschichte des Buchdruck, Frühdruck (Hellerau 1930)*, s.113

⁹ KAPR, A.: *Johannes Gutenberg, Persönlichkeit und Leistung (Leipzig 1986)*, str. 26

¹⁰ KAPR, A.: *Johannes Gutenberg, Persönlichkeit und Leistung (Leipzig 1986)*, str. 26

¹¹ KAPR, A.: *tamtéž*, str. 32

Gensfleisch Mohuč opět opustila. V těchto a následujících patnácti letech toho o Gutenbergovi příliš nevíme, snad jen to, že během pobytu v eltville studoval na univerzitě v Erfurtu,

kde je v matrice zaneseno jméno Johannes de Alta villa. V té době změnou procházelo také vzdělání, kdy se scholastický model výuky měnil směrem silícího vlivu humanismu¹². Tento pobyt měl na Johannese Gutenberga jistě velký vliv, neboť jako dítě trpěl v napjatém prostředí města, a ačkoliv byl skrze svou rodinu vychováván jako patricij, při rozhodování ve svém životě na šlechtické smýšlení a způsoby příliš nehleděl. Smýšlení středověké šlechty bylo velmi konzervativní až puritánské, svůj urozený původ byl prostřednictvím církve vykládán a chápán jako bohem daný, stejně jako byl daný úděl řemeslníků, zedníků, obchodníků a také církve, jejímž úkolem bylo řídit životy všech lidí a vést je po správné cestě k Bohu. Toto si ovšem Johannes ze svého prostředí neodnesl. Na tom má kromě společenské situace v Mohuči vliv také přelomová doba Gutenbergova života.

Středověk, jehož společenským ideálem byl ctnostný pobožný rytíř, hájící svou víru proti bezvěrcům a ve volném čase se dvořící urozené dáme, pomalu odezníval a přicházela doba renesance, kde se ideálem stal tzv. homo univerzalis, neboli člověk vzdělaný v jazycích, v právu, v zeměpise atd. Tento ideál byl ponejvíce živen a tvořen vznikající měšťanskou vrstvou, která své životní hodnoty nacházela v pilnosti, poctivosti, šetrnosti a úsilí o zisk. Lze tedy říct, že v jeho dětství by převážil středověký ideál, ale kvůli zkušenostem v Mohuči a jeho společenskému postavení vyrůstal mladý Gutenberg ve svobodného, cílevědomého a sebevědomého patricije, který se neštítel ani manuální práce a neviděl v původu člověka překážku pro spolupráci. Další zpráva o Gutenbergovi pochází z roku 1419, kdy byl rektorem Henrichem de Moile promován na bakaláře, za což musel zaplatit dva české a dva prosté groše.¹³ Gutenberg dosáhl svým bakalářem druhého stupně vzdělání. Jeho sociální a ekonomický původ předpokládal pokračování ve studiu, nebo nastoupit duchovní dráhu. Ani jednou z těchto cest se nevydal. V tomto roce umírá na podzim jeho otec. Gutenberg se vrací do Mohuče, aby dělal společnost své matce. Z tohoto roku také pochází první dokument, v němž je uvedeno jméno Gutenberg. Dokument se nedochoval celý, z nám známé části je ale patrné, že se jednalo o vyrovnání otcovi pozůstalosti, neboť vedle Johanna se týká také jeho bratra Fridricha a Clause Vitzthuma (manžel sestry Elsy).

V období mezi léty 1420 až 1434 se nám mnoho písemných pramenů nedostává, z různých zápisů návštěvních knih a zápisů mohučské radnice se má ale za to, že v této době podnikal cesty po svém okolí, navštěvoval porýnská města jako Kolín, Štrasburk, Frankfurt a

---

¹²KAPR, A.: *tamtéž*, str.42

¹³ KAPR, A.: *Johannes Gutenberg, Persönlichkeit und Leistung (Leipzig 1986)*, str. 43

Erfurt. Pravděpodobně pobýval v Eltville. Tato doba dává živnou půdu pro teorii, že myšlenku knihtisku Gutenberg získal od někoho jiného. K této době odkazují například zastánci Prokopa Waldvogela. Později se také ucházel o členství v mincovní společnosti, odkud Gensfleischům přicházela silná část příjmů. Jeho nepřijetí mohlo vést k frustraci mladého Gutenberga, neboť nemohl uplatnit práva, jež považoval za svá, mohl se cítit odstraněný, neboť jeho bratřenci, s kterými byl v běžném kontaktu, tohoto práva dostáli. Možná i zde leží základy Gutenbergovi orientace na živobytí pomocí řemesla, což rozhodně nebylo mezi patriciji zvykem. Spolu s jeho rodinou v domě Gutenberghof bydleli minciři Komoff a Reyse. Od nich se pravděpodobně Johannes vyučil, jak zpracovávat kov a získal tak zlatnické a kovorytecké dovednosti.¹⁴ Tyto znalosti broušení a leštění drahokamů a zlata jsou jistě základem pro pozdější pokusy o tvorbu liter.

Roku 1433 se o Gutenbergovi dovídáme prostřednictvím dědického řízení vedeného ve Štrasburku, neboť toho roku zemřela jeho matka Else. Tou dobou, patrně už od roku 1428 ve Štrasburku, možná v Basileji, pobývá se svým bratrem Frielem. Není ovšem známo, že by se kvůli vyrovnání Gutenberg do Mohuče vracel, majetkové vyrovnání patrně vyřídil jeho starší bratr Friele. V této době se Johannes živil jako zlatník, což bylo velmi výnosné řemeslo, ovšem zlatníků bylo ve Štrasburku mnoho. Přesto se Gutenberg uživil, neboť zlatníci vyučení v Mohuči při mincovní společnosti měli prestiž, proto jistě neměl o zakázky nouzi. O jeho schopnostech svědčí také smlouva z roku 1437 mezi ním a Andreasem Dritzehnem, v níž se zavazuje, že ho za plat 8 guldenů týdně bude vyučovat zlatnictví.¹⁵ V té době máme zprávy o Gutenbergovi také díky sporu, jehož byl účastníkem. Spor spočíval v nezaplacení patricijské renty jeho bratřencem Arnoldem Gelthušem z Oppenheimu od města Mohuče. Jednalo se o částku ve výši 310 guldenů. Z patricijského práva mohl Gutenberg nechat kohokoliv zavřít do vězení pro dlužníky. Toto právo ve Štrasburku velmi nekompromisně uplatnil proti Niklausu Wörstadtovi, mohučskému písaři. Z dopisu ze dne 14. března 1434, který na vysvětlenou zaslal mohučské městské radě, se dozvídáme, že o vyplacení dlužné částky město žádal již několikrát, přesto bez odezvy. Niklause Wörstadta tedy nechá propustit, až dojde ke srovnání tohoto dluhu. Ihned poté, co Gutenberg dostal odpověď, že jeho požadavek bude co nejdříve vyřízen, byl písař Wörstadt propuštěn.

Ve Štrasburku Gutenberg pobýval na předměstí St. Argobast, kde měl pravděpodobně pronajatý malý domek, v němž žil společně se svým služebníkem Lorenzem Beildeckem a jeho ženou. Zde také pracoval a učil Dritzehna řemeslu.

---

¹⁴ KAPR, A.: *tamtéž*, str.52

¹⁵ KAPR, A.: *Johannes Gutenberg, Persönlichkeit und Leistung (Leipzig 1986)* str. 61

Na rok 1439 byla plánována pouť do Cách, které se mělo zúčastnit velké množství věřících. Na této akci plánoval Gutenberg společně s Dritzehnem prodávat malá leštěná zrcátka s náboženskými motivy. K nim se začátkem roku 1438 přidal starosta malé vesnice poblíž Štrasburku Hans Riffe a později Andreas Heilmann. Do tohoto podniku všichni společníci investovali značný kapitál, výnos z obchodu odhadovali při produkci 32 tisíc zrcátek na 16 tisíc guldenů. To pro Gutenberga znamenalo podíl 8000 guldenů. Bohužel, tomuto podniku nebyl dán zdárný konec. Pout' do Cách byla z důvodu morové epidemie nejprve o rok odložena, nakonec byla zrušena úplně. Morová rána přicházející z východu přes Konstantinopol se skrze Benátky dostala až do Porýní.

V této napjaté situaci přichází Gutenberg před své společníky s nabídkou na nový podnik, držený pod rouškou tajemství. Představuje svůj nápad knihtisku, za což ale požaduje závazek mlčení a finanční i pracovní výpomoc. Pokusy o zhotovení liter v té době Gutenberg patrně již podnikal, z čehož si byl vědom, že vynález sám neuskuteční a bude jej muset někomu prozradit. V této době sestrojil nejdůležitější část své techniky, a to ruční odlévací náčiní, pomocí něž bylo možné litery odlévat. Rovněž také víme, že již disponoval upraveným vinařským lisem.

Nutnost mlčení si Gutenberg vyžádal nejspíše kvůli konkurenci, která se mohla v některém ze zlatníků ve městě projevit. Je možné, že se také obával odezvy ze strany církve, nebo kohokoliv s mocí. Pokud by kdokoliv nežádaný o tomto vynálezu věděl, jistě by si byl vědom jeho finančního potenciálu a patrně by si jej chtěl přivlastnit.

Se společníky tedy sepisuje smlouvu platnou na jeden rok, ve které se zavazují částkou 80 zlatých každý, za což jim Gutenberg zaručuje zisk 100 zlatých na příští rok.¹⁶ Tato smlouva nestihla nabýt notářského osvědčení, neboť Andreas Dritzehn o vánocích roku 1438 umírá na mor. Touto tragickou událostí se nám otevírá další pramen vypovídající o Gutenbergově životě, neboť Dritzehnovi bratři, Jörg a Klaus, poté co zjistili, že jejich bratr do tajného podniku s Gutenbergem investoval převážnou část dědictví po jejich otci, požadují řešit celou věc před soudem. Dne 12. prosince 1439 vynesl městský soud ve Štrasburku rozsudek. Uznal návrh smlouvy za pravoplatný, ač na něm chyběly podpisy a notářská pečeť. Podle podmínek uvedených v návrhu smlouvy teda nemají bratři Jörg a Klaus Dritzehnové nárok ani na vrácení 40 zlatých, které Gutenbergovi zaplatil Andreas Dritzehn před svou smrtí. Nemají nárok ani na to, aby byli přijati do podniku jako společníci. V tomto procesu kromě společníků

---

¹⁶ KAPR. A.: *Johannes Gutenberg, Persönlichkeit und Leistung* (Leipzig 1986) str. 72

svědčil také Hans Dünne, zlatník a přítel Gutenbergův a Konrad Saspach, truhlář, u nějž nechal Gutenberg zhotovit svůj lis.

V dalších letech máme o Gutenbergovi několik jednotlivých zpráv, žádná z nich se však netýká knihtisku. Přes úsilí společníků se zřejmě nedaří zhotovit obстойný tisk, který by bylo možné uvést na trhu jako konkurenci ke krásným rukopisům. O tom svědčí dlužní úpis podepsaný Gutenbergem ze dne 12. listopadu 1442, v němž žádá od kláštera sv. Tomáše půjčku sta zlatých s pěti procenty úroku. Co se dělo v dalších dvou letech není jisté, Gutenberg jistě pokračoval ve výrobě liter, zřejmě tiskl pokusné listy, možná kalendáře. Uvádí se také úryvky náboženských knih, tzv. Sibyllenbuch, což jsou knihy o posledním soudu lidstva, na tom se ale neshodují všichni badatelé. Nicméně roku 1444 se Štrasburk ocitá pod útokem žoldácké armády z jižní Francie. Jsou to námezdní rváči a hrdlořezové, které najal hrabě z Armagnaku, a vycvičil je ve vojenském umění. Tito vojáci pak za žold sloužili komukoliv, kdo zaplatil. Pokud nikdo neplatil, živili se přepadáním vesnic a rabováním. Při tomto útoku neušel zkáze Gutenbergův dům na předměstí St. Arbogast, tím pádem i veškerá jeho dosud odvedená práce. Mimo to při něm přišel o život také jeho společník Hans Riffe a bratr Andrease Heilmanna Klaus, od něhož společníci získávali pro svou práci papír. Celé předměstí lehlo popelem stejně jako jejich práce za posledních 15 let.

Další zmínku, kterou o Gutenbergovi máme, pochází až z roku 1448, kdy si v Mohuči od bratrance Arnolda Gelthuße, žijícího v nedalekém Oppenheimu, vypůjčil obnos 150 zlatých s pětiprocentním ročním úrokem. To není malá částka, proto je pravděpodobné, že Arnold Gelthuß byl seznámen s Gutenbergovými záměry, možná i viděl nějaké tisky ze Štrasburku. Co Gutenberg dělal v době mezi léty 1444-1448, nebo kde pobýval, přesně nevíme. Domněnka, že v roce 1445 vytiskl v Mohuči tzv. Missale speciále, byla vyloučena. Také se spekuluje, že se v této době, nepodepřené pramennými záznamy mohl vyskytovat v blízkosti Prokopa Waldvogela. V Mohuči využil pomoc sestry Elsy a jejího manžela Klause Vitzhuma. Bratr Friele žil se svou ženou na rodinném statku v Eltville, matka i otec byli již dávno mrtví. Podle mohučského nařízení z 28. března 1430, ukládalo se všem patricijským emigrantům vrátit do města, pokud nechtějí přijít o své majetky a městská práva.¹⁷ Gutenberg svůj návrat sice uskutečnil pozdě ale díky podpoře bratrance a zetě mu bylo vyhověno, dostal zpět měšťanská práva a do své správy rodinný dvůr Hof zum Gutenberg. Zdá se, že mohučská rada přijala svého ztraceného syna vcelku kladně, neboť i přes spor kvůli nevyplacené rentě bratranci, který proběhl během Gutenbergova pobytu ve Štrasburku, mu bylo vyhověno.

---

¹⁷ BOGENG, G.A.E.: *Geschichte des Buchdruckerkunst: der Frühdruck*, str. 413

Ve svém dvoře měl dostatek místa pro zřízení tiskárny, skladování liter, papíru i hotových knih. Vzhledem k poměrně krátké době zřízení a uvedení tiskárny do chodu, je pravděpodobné, že nové lisy byly zhotoveny opět Konradem Saspachem. Se zřízením tiskárny pomáhali také tovaryšové Heinrich Keffer a Berthold Ruppel, později se přidává také Petr Schöffer. V době mezi léty 1445-1450 tak v této tiskárně vznikají nejstarší zachované Gutenbergovy tisky. Zde se Gutenberg významně projevuje jako muž obchodu a zisku, neboť začíná s krátkými, žádanými díly. Tiskne *Ars minor*, část tzv. donáta, nejrozšířenější středověké učebnice latiny, k této době se také často připisuje výše zmíněný Weltgericht, neboli Sibiylino svědectví o konci světa. Tyto tituly byly ve své době velmi populární, donáta byla potřeba v každé univerzitě a škole. Dále vzniká nejstarší tištěný dokument v němčině, nástěnný Almanach auf das Jahr 1448 a slovník Catholicon. Uvažuje se také o tištění odpustek, jelikož ale nebyli žádné dochované, nelze to potvrdit.

Z Gutenbergova budoucího počínu vytištění bible předpokládáme, že tiskárna tištěním těchto menších svazků rozběhla svůj provoz zdárně. V té době mohla tiskárna zaměstnávat kolem 20 tovaryšů. Knihtisk se ukázal jako o mnoho levnější a rychlejší alternativa opisování. Těžko můžeme rozhodnout, proč se Gutenberg rozhodl k jemu tak osudovému rozhodnutí vytisknout bibli. Je možné, že jej ovlivnil významný současník humanista Nikolaus von Kues, který vystoupil na basilejském koncilu. Možné je, že chtěl představit knihtisk nejen jako alternativu, nýbrž zlomový vynález ve způsobu šíření informací, což se mu také povedlo. V té době bylo Gutenbergovi již přes 50 let a tak je také možné, že se ještě před smrtí chtěl pokusit získat pro sebe a svůj vynález slávu. Nejpravděpodobnější ale bude, že byl ziskuchtivý a po svých zkušenostech dost odhodlaný bibli zhotovit. Pro takový počín ovšem potřeboval kapitál vyšší než veškeré zisky z předchozích tisků. Tento kapitál mu roku 1449 poskytl bohatý mohučský obchodník a zlatník Johannes Fust ve výši 800 zlatých s 6% úrokem. To nebyla malá částka, běžný městský dům se dal pořídit za 80 zlatých. Gutenberg se zavázal za tuto půjčku ručit veškerým majetkem pořízeným z těchto peněz. Za tyto peníze se pořídily další lisy, odlévací hmota pro litery, papír, pergamen a další potřeby nutné k nákladu 150 papírových a 30 pergamenových výtisků. Jen na vydání pergamenových biblí padlo 5000 telat¹⁸. Příprava biblí ale stála ještě více a tak si roku 1452 a 1453 Gutenberg půjčuje dalších 800 zlatých.¹⁹

Fustovi představy o rychlém zisku ale zřejmě nebyly naplněny a Gutenberga v listopadu 1455 předvolává před soud. Požaduje, aby mu Gutenberg vrátil veškeré peníze, které mu půjčil. To je v době, kdy jsou všechny bible před prodejem téměř dokončené.

---

¹⁸ KAPR, A.: Johannes Gutenberg, Persönlichkeit und Leistung (Leipzig 1986), str. 76

¹⁹ KAPR, A.: *tamtéž*, str. 82

U soudu Fust argumentuje tím, že peníze, které Gutenbergovi poskytl, byli půjčené, tím pádem z nich narůstají úroky z úroků. Fust se považuje nejen za partnera finančního, ale i duchovní stránky vynálezu. Gutenberg uvádí, že o původu peněz nevěděl, a průběžný zisk z tisku děl, které vznikali souběžně s přípravou bible, investoval do vybavení tiskárny. O tomto soudním procesu jsme informováni díky notářskému zápisu Ulricha Helmaspergera. Soud vypočítal Gutenbergovi dlužnou částku 2120 zlatých²⁰, ze které je povinen okamžitě zaplatit polovinu a zbytek splatit. Gutenberg takovou částkou nedisponuje, tím pádem mu je odebráno veškeré vybavení, které za peníze pořídil, stejně jako celkový náklad 180 kusů téměř dotištěné bible. Tiskárna spadá do vlastnictví Johana Fustovi, který v ní dál tiskne s bývalým Gutenbergovým tovaryšem Petrem Schöffferem. Další Gutenbergův osud je nejasný. Zda si založil novou tiskárnu, kde pracoval spolu s Kefferem, jistě nevíme. Zastánci této teorii to dokládají svědectvím pařížské archiválie, dle níž v Mohuči od roku 1458 pobýval francouzský rytec Nicolas Jenson. Také mohučské archivní prameny uvádějí informace o půjčce, kterou Gutenbergovi poskytl kancléř městské rady Konrad Humery. Zůstal-li Gutenberg tiskařem, je potom zvláštní, že se nezapojil do soupeření nově zvoleného mohučského arcibiskupa Diethera z Isenburku s Adolfem Nasavským. Ti spolu polemizovali letákovými prohlášeními, které ovšem rozmnožoval Petr Schöfffer ve Fustově tiskárně. Na biskupský stolec byl zvolen Diether z Isenburku. S tím se Adolf Nasavský ovšem neshodl. S armádou žoldáků v roce 1462 vyplenil Mohuč. Vypálena byla i dílna Johana Fusta. Mezi lety 1462-1465 Gutenberg pobýval mimo město, snad ve Frankfurtu nad Mohanem, možná se vrátil zpět do Eltville.²¹ Poslední písemné zprávy o stárnoucím a zřejmě i slepotou stíženém Gutenbergovi spadají do ledna 1465. Tehdy se dočkal prvního veřejného ocenění a jako dvořan byl zaopatřen v družině mohučského arcibiskupa Adolfa Nasavského. Zřejmě 3. února 1468 Gutenberg umírá. Je pohřben v Mohuči, hrob je ale od roku 1793 nezvěstný.

---

²⁰ KAPR, A.: *tamtéž*, str. 83

²¹ KAPR, A.: KAPR, A.: *Johannes Gutenberg, Persönlichkeit und Leistung (Leipzig 1986)* str. 112

Rozšíření knihtisku po Evropě v průběhu 15. a 16. století

Působí-li závěr Gutenbergova života smutným a nespravedlivým dojmem, vyhraný spor Johannem Fustem je právě ten klíčový moment, kdy se knihtisk mění z prostředku soukromého finančního zisku do předmětu a technologie celospolečenského vlastnictví. Pokud by totiž Gutenberg proces vyhrál, jeho vynález by stále nesl roušku výrobního tajemství a to pravděpodobně až do konce Gutenbergova života. Soudní mocí nepřímo stvrzený nárok Johanna Fusta na vlastnictví duchovní stránky vynálezu tak dovolil, aby se knihtisk mohl skrze Gutenbergovi pomocníky a učně rozšířit do všech končin světa, a vydal se tak na svou cestu fenoménu, který pomohl rozvoji lidské činnosti ve všech jejích oblastech.

Během druhé poloviny 15. století se knihtisk jen v Německu rozšířil do více než 60 měst. Tiskovým písmem pro německé i latinské texty byla Gutenbergem zavedená textura. Ta byla vlivem zaalpské renesanční tendence později zaměněna za přechodovou gotikoantikvu, kterou jako první použil Johann Mentelin ve Štrasburku. V 70. letech se v evropském prostoru začíná prosazovat antika raného typu, tištěná opět Mentelinem nebo Güntherem Zainerem. V kolínské dílně Arnolda Therhoernena se poprvé číslují jednotlivé listy a o rok později zavádí živá záhlaví. Mnoho novátorských počínů je vedle výše zmíněných spojeno s Erhaldem Ratdoltem, augšburským rodákem, provozujícím tiskařskou praxi v Benátkách.

Jako první město, odkud máme doložený tiskařský provoz, je Bamberk, přesná datace a jméno tiskaře bohužel chybí. Z jeho činnosti se ale dochovala šestatřicetřádková bible. V úvahu přichází některý z Gutenbergových tovaryšů, nejspíše Heinrich Keffer. Není ale vyloučen ani Albrecht Pfister, další bamberský tiskař. Možná je i jejich spolupráce. Albrechtu Pfisterovi je rovněž vhodné přiznat zásluhu za přidání ilustrací do textů. V roce 1461 zde byl vytištěn soubor bajek Der Edelstein s dvěma sty třemi dřevořezy. V Bamberku také umění tisknout provozoval první náš krajan a to Johann Sensenschmidt, chebský rodák, a to již na přelomu 1479 a 1480. Ten zde tiskl mešní příručky Missale Olomucense a Missale Pragense (misál olomoucký a misál pražský).

Knižní výrobou a obchodem se brzy proslavilo i místo Gutenbergových raných pokusů, Štrasburk. První tiskař Johann Mentelin, je zde doložený z roku 1460 devětačtyřicetřádkovou biblí, tzv. Biblia latina. Na svou dobu úctyhodného počtu řádků na stránku Mentelin dosáhl použitím prostorově úsporné gotikoantikvy, čímž výrazně snížil vstupní finanční náklady. Rovněž byl zde roku 1466 vytištěn Lutherův překlad Nového zákona do němčiny.

Roku 1465 se knihtisk dostává do další porýnské metropole, do Kolína nad Rýnem. Zde se usadil Ulrich Zell. S řemeslem se seznámil pravděpodobně přímo v Mohuči,

kde studoval. V Kolíně, důležitém obchodním uzlu, se knihtisk usadil velmi pevně. Kromě Zellova současníka Arnolda Therhoernena zde svou činnost započal Heinrich Quentell a to v letech 1478-1501. Ve své rodině tak započal dlouholetou tradici tiskařského řemesla. Za nejstarší tisk z jeho dílny jsou považovány dvě německé Bible kolínské. Paralelně s Quentellem v Kolíně tiskl také Johann Koelhoff st. Jako první tiskl dříve rukopisně přidávané archové signatury.

Dalším městem v pořadí je Augsburg, kde svou dílnu v roce 1468 založil Günther Zainer. Jeho tiskárna byla jedna z prvních, které použili při sazbě latinského textu antikvu. V díle Isidorus Hispalensis Etymologiae vytištěném v roce 1472 byla poprvé otištěna mapa světa.

V závěsu za Augsburgem se nachází Ulm, kde nejdéle v roce 1472 zavedl svoji činnost Zainerův bratr Johann. Stejně jako u bratra je významný jeho přínos v oblasti ilustrace. Přední v tomto směru je tisk Aesopových bajek *Vita et fabulae*, vzniklého v letech 1476 či 1477. Ilustrace v ní mění svojí roli jako průvodce děje, ale samostatně se snaží charakterizovat hlavní postavu. Autorství těchto ilustrací je připisováno Mistru ulmského Boccaccia, jmenovaného podle dalšího bohatě ilustrovaného prvotisku.

Ilustrací vynikl také Norimberk, kde se knihtisk usadil prostřednictvím již zmíněného Johanna Sensenschmidta. Ten zde svou činnost začal nejpozději roku 1469. Z jeho následovníků pak nejvíce vyniká Anton Koberger st. právě svým přispěním do rozvoje německé ilustrace. Knih tisk využil velmi důkladně a založil obchodní síť mezinárodního rozsahu, včetně zemí Českých. Vyrobil zhruba 220 titulů, spolupracoval s norimberským ateliérem. Z této spolupráce vzešly velmi ceněné a umělecky hodnotné tituly, například bohatě ilustrovaný *Schatzbehalter* z roku 1491. V Kobergerově dílně bylo zaměstnáno kolem stovky pracovníků, obsluhujících zhruba 20 tiskařských lisů. Dílna disponovala nejméně třiceti druhy písem, s kterými dále obchodoval.

Prostřednictvím německých tiskařů se nové umění rozšířilo i mimo německý prostor. Druhou zemí, v níž se v 15. století knihtisk prosadil, je Itálie. Roku 1465 se zde usadili Němci Konrad Sweynheim a Arnold Pannartz. Působili nejprve v Subiacu, o dva roky později se přesunuli kvůli lepším obchodním podmínkám do Říma. V Římě 1467 vytiskli dílo *Marca Tullia Cicerona Epistolae ad familiares*. V něm je poprvé použita čistá rozvinutá antikva. V Janově a Neapoli působil v 70. letech moravský humanista a olomoucký kazatel Matthias Moravus. Ve spojení italského a českého knihtisku lze jmenovat Matthiase Preinleina a Konrada Stahela do roku 1486 působící v Benátkách, odkud se přesunuli do Brna. Itálie se stala silnou tiskařskou základnou. Do konce 15. století máme prameny o provozu více než

500 dílen v 80 městech. Jen v Benátkách se tisklo celkově ve 260 dílnách, velké množství pracovišť bylo také v Miláně, Boloni a Římě. Z historických souvislostí je to dáno zejména italským rinascimentem, základem pro celoevropskou renesanci, souvislostí s tradicí antické literatury, která tvořila většinu celkové produkce. Bohatá severoitalská města byla v té době centry obchodu, vzdělanosti a umění, kde se kromě učenců a umělců koncentrovalo množství mecenášů. Nejvýznamnější z nich je patrně rod Medici ve Florencii nebo rod Sforza v Miláně. Tyto podmínky umožnily vynikající zázemí novému tiskařskému umění, díky čemuž vyvinul i silný italský export, zejména liturgické a právnické literatury, která se s antickými díly šířila do celé Evropy.

Po Německu a Itálii je na třetím místě v uvedení knihtisku Švýcarsko. Zde kolem roku 1468 v Basileji působil nejspíše Gutenbergův učeň Berthold Ruppel. V Basileji později působil Hans Koch, neboli Johann Meister, tiskař rakouského původu. Počátky rakouského knihtisku nejsou příliš markantní. Jsou spojeny s Vídní a mohučským vyučencem Ulrichem Hanem. Zdá se zde vytiskl Almanach na rok 1462 není úplně jisté. Více informací o Ulrichu Hanovi pochází z Říma kam se roku 1465 z Vídně přesunul. Zde zmodernizoval techniku tisku not. Před ním se tiskli pouze notové linky a noty samotné se vpisovaly rukou nebo vtiskávaly razítky. V díle Missale Romanum je Han nechal vyřezat do štočků a na způsob dřevořezu se staly součástí tiskové formy.

V roce 1470 se knihtisk usídlil také v Paříži prostřednictvím Ulricha Geringa, který sem se svými společníky byl pozván profesory ze Sorbony. Do konce 15. století se knihtisk rozšířil do dalších 40 francouzských měst. Výrazně se zde prosadil tisk tzv. livre d'heures, neboli hodinek, malých modlitebních knížek. První kdo jim dal tištěnou podobu byl roku 1486 tiskař Jean Dupré.

Španělská produkce 15. století postrádá v drtivé většině základní impresorské údaje, takže na rozdíl od předešlých zemí je zavedení knihtisku zde velmi nejasné. Za letopočet počátku první dílny se dnes považuje rok 1472, kdy němec Johan Parix zavedl tiskárnu severně od Madridu ve městě Segovia. Do konce století se tisk rozšířil do více než 30 měst. Ačkoliv zpočátku 16. století se knihtisk nadějně rozvíjel, s nástupem Habsburků roku 1516 byl tento vývoj silně zbrzděn. Byla zavedena nařízení zakazující tisknutí cizinců, což znemožnilo novátorství a přínos německých tiskařů, židovští tiskaři se před silící inkvizicí přesouvali do Portugalska a domácí tiskaři nebyli schopni samostatně udržet stávající vývoj.

Právě díky španělským židům se knihtisk usadil v Portugalsku. Vzhledem k jejich migraci není možné doložit původ několika hebrejských biblí a tak se jako první doložená tis-

kárna jmenuje v Lisabonu. Od roku 1495 zde také působil moravský krajan Valentin Fernandez de Moravia.

V Maďarsku se knihtisk etabloval roku 1473 činností Andrease Hesse. V tehdejším Uherském království tiskl v Budíně (dnes část Budapeště) poprvé ve východní Evropě antikvou benátského typu. Patrně téhož roku přijalo knihtisk také Polsko a to pravděpodobně zásluhou Kaspara Straubeho v Krakově. V Gdaňsku se knihtisk obejvil zásluhou Konrada Baumgartena, který na pozvání Augustina Morava přesídlil do Olomouce.

V Anglii byl knihtisk zaveden bohatým kupcem a písařem Williamem Caxtonem. Ten se počátkem 70. let vyučil v Kolíně nad Rýnem a první dílnu založil okolo roku 1473 v belgických Bruggách. Zde vytiskl anglický překlad rytířského románu *Le recueil des histoires de Troyes*, období českého tisku *Kroniky trojánské*. Je to první tištěná kniha, v níž se k ilustraci použil mědiryt.

Dánsko a Švédsko se s knihtiskem seznámilo skrze německého tiskaře Johanna Snella, který zde zakotvil roku 1483 na pozvání uppsalského arcibiskupství ve Stockholmu. Tiskl zde menší liturgické příručky.

Význam knihtisku pro církve a vládu

Jedna z částí lidské společnosti byla vynálezem knihtisku poznamenána nejvíce. Byla to právě církve. Ta měla celé období středověku až do příchodu renesance takřka monopol v oblasti šíření informací, čímž představovala pro celkový rozvoj společnosti nejdůležitější orgán. Drtivá většina lidské populace byla ještě začátkem 14. století naprosto negramotná, jediná možnost jak se vzdělat, byla prostřednictvím církve. V kláštorech bylo možné se vzdělat díky mnichům, kteří ve skriptoriích šířili knihy opisováním. Vznikaly také městské univerzity, zakládané městy a panovníkem, ovšem i ty mohly vznikat pouze se svolením papeže. Kláštery i univerzity byly závislé na knihách, šířených ručním opisováním. Vytvoření knihy tímto způsobem zabralo mnichům často i rok usilovné práce. Knihy byly tedy vzácné a drahé. Když se Gutenberg pustil do tisku bible, cena, za kterou chtěl prodávat výtisky na pergamenu, byla padesát zlatých. Za tuto částku se dalo pořídit několik měšťanských domů. S rozšířením knihtisku tedy církve přicházela o nemalé zisky a zároveň ztrácí absolutní kontrolu nad šířením informací. Další problém spočíval v přístupu církve, která přikazovala, aby svaté písmo vysvětloval lidem vždy kazatel, neboť člověk nevzdělaný v církevní instituci by jej mohl vykládat špatně. Rozšíření náboženských textů mezi větší množství populace vedlo k růstu vědomostí o křesťanství, mezi kruhy humanistů tento růst informovanosti vyvolal touhu po reformaci církve. Mezi humanisty patrně největšího významu nabylo učení Martina Luthera. Ten ve Wittenbergu roku 1517 uveřejnil svých 95 tezí, v nichž kritizoval praxi chování církve, které bylo v rozporu s křesťanským učením, zejména pak vydávání odpustků. Nejen on, ale také většina humanistů žijících již v době prvotisků, z Čechů například Augustinus Moravus (Käsenbrod) označovali Gutenbergovu technologii u vědomí jejího významu epitetem „donum Dei“ (dar boží).²² Po Lutherově vystoupení se tento informační prostředek stal nástrojem náboženské a politické propagace. S tímto fenoménem církve bojovala prostřednictvím mohutnější cenzury.

Cenzura je způsob státního nebo církevního dozoru nad šířením informací. Tato snaha existuje v různých obměnách již od starověku, lze ovšem tvrdit, že do vynálezu knihtisku převažovala cenzura represivní formou, to znamená, že se zaměřovala na zkoumání textů, které již byli v oběhu. S nástupem knihtisku ale tento způsob kontroly přestal vyhovovat, proto se rozšířila cenzura preventivní formou, která dokumenty zkoumala ve fázi předlohy, nebo jako roztištěné archy. Dohlíženo bylo také na knižní trh a zpětnou kontrolou se zkoumaly také

---

²² VOIT,P.: *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*
Praha: Libri, 2006, str 463

knihovny. Proces preventivní cenzury ovšem citelně prodlužoval výrobu a tak tiskaři sahalí k neúplným či dokonce falešným popisným údajům, v nichž záměrně změnili například datum nebo místo vytištění.

Jako první církevní opatření proti tisku se uvádí bula Inocence VIII z roku 1487, která nařizovala všem tiskařům předkládat rukopisy Apoštolskému stolci. Vzhledem k prudkému rozvoji tiskařství koncem 15. století se toto nařízení minulo účinkem. Roku 1501 proto papež Alexandr VI. cenzurní moc rozdělil do rukou biskupů v kolínské, mohučské, trevírské a magdeburské správní oblasti. Touto cestou dále pokračoval Lev X., který cenzurní právo dále decentralizoval a roku 1515 vyhlásil tresty jako peněžitá pokuta, zabavení a spálení nákladu, v nejhorších případech i exkomunikaci. Tiskař by v takovém případě nemohl mít svatbu, nebo být pohřben na křesťanském hřbitově. Tyto byt' přísná opatření se ovšem často mýjela účinkem zejména na územích pod ochranou protestantské vrchnosti a mimo vliv římskokatolických biskupů a inkvizitorů. Jak účinná byla tato nařízení v praxi lze ukázat na díle již zmíněného Martina Luthera. Přestože byl papežem Lvem X. roku 1520 exkomunikován, rok na to znovu odsouzen církevním ediktem ve Wormsu a o další dva roky později i říšským sněmem v Norimberku, byla jeho díla jen v německých zemích mezi léty 1517-1600 vydána ve více než 4000 vydáních (pro srovnání právě tolik bibliografických jednotek zahrnovala celá tiskařská produkce Čech a Moravy v 16. století).²³ Jako další ochranné opatření proti šíření nežádáných textů zakládali biskupové a teologické fakulty seznamy zakázaných knih, tzv. libri prohibiti. Tyto seznamy vznikaly již od 4. století, od 16. století se šířily tiskem a zahrnovaly rejstřík zakázaných reformačních autorů.

Kromě knih se pomocí knihtisku rozšiřovali také pamflety, či paskvily. To jsou jednolisté novinové letáky, často s výraznou obrazovou složkou, vyjadřující se satiricky, až útočně, k aktuálním náboženským ale i světským tématu. Pamflety měli od paskvilů zásadnějši a obecnějši platnost, zatímco paskvily byli nižší úrovň, často pozměňovali realitu a byly psány nižším jazykem. Pamflety byly v 16. století produkovány nejen protestanty ale také katolíky. Byly používány jako prostředky společenského boje mezi oběma vyznáními.

---

²³ VOIT,P.: *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století* Praha: Libri, 2006, str 154

Obdobným vývojem procházel rovněž vztah knihtisku k světské vládě. Ta měla ke knihtisku bližší vztah, neboť měla pravomoc jej ovlivňovat jako řemeslo. Zprovoznění každé tiskařské dílny tak muselo již koncem 15. století být schváleno souhlasem panovníka nebo parlamentu. Rozšiřování a činnost knihtiskařů ovládala nejprve formou různých privilegií a patentů, později cenzurou a zákonnými opatřeními. Od naprostého zákazu knihtisku na území (např. František I. ve Francii 1534 a Ferdinand I. v Čechách 1547), přes zákaz činnosti zahraničních tiskařů po povolení pouze limitovaného počtu dílen, lisů i písmolijen. Přehled o tisku se panovníci také pokoušeli omezit teritoriálně. Například v Londýně se pro přehlednost tiskárny směli provozovat pouze na Fleet Street. Svobodnému šíření tisku se snažili zabránit i dohody sblíživší zájmy světské a církevní. Úspěch těchto pokusů byl stejně jako u církve jen částečný, přestože několik tiskařů bylo během 16. a 17. století kvůli své činnosti dokonce popraveno.²⁴ Vzhledem k převážně dílčím úspěchům jakýchkoliv opatření státní moc od pokusů regulace knihtisku upouštěla. V 17. století navíc dostávala obrana knihtisku filozofický i politický význam. Pro svobodu šíření informací vystupovali politici i filozofové, např. John Milton v Anglii nebo Baruch Spinoza v Německu.

Nelze ale tvrdit, že knihtisk proti církvi a státní moci působil pouze rušivě. Okamžitý význam knihtisku v prvních desetiletích jeho existence církev, jako největší objednatel a odběratel knih velmi oceňovala, neboť pečlivá editorská činnost tiskařů a korektorů přispěla ke stabilizaci a standardizaci liturgických knih, jako jsou breviáře, misály atd. Důležitou roli knihtisk sehrál při šíření tzv. odpustek, z nichž církev v 16. století financovala boj proti Turkům a samozřejmě bohatla. Přirozeně se z důvodu stabilního příjmu zakázek k církvi tiskárny často vázaly. Zrovna tak panovníci podporovali při svých dvorech, či vědeckých institucích tiskařskou činnost. Pokud byl tiskař, potažmo tiskárna zvláště výkonný, byl odměněn zvláštním privilegiem, které mu zaručovalo přednost před konkurencí. To zejména ve spolupráci s církví při významných a prestižních zakázkách vylepšovalo jeho hospodářské výsledky. Liturgickým tiskům byla proto věnována oproti literatuře světské tematiky daleko větší péče. Vedle výdělečně orientovaných přidružených tiskáren vznikaly i tzv. institucionální tiskárny, zakládané přímo panovníkem nebo církví.

---

²⁴ VOIT, P.: *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století* Praha: Libri, 2006, str. 514

Tyto tiskárny realizovaly tiskovou politiku zřizovatele. Od ní se někdy odkláněly a to v případě, že byly pronajímány. V 16. století se ve službách církve staly předním nástrojem protireformační a misijní činnosti, která svůj největší rozmach zaznamenala prostřednictvím objevitelských plaveb. Křesťanství se tak díky knihtisku šířilo z evropského prostoru do vzdálených částí Afriky a do Ameriky. Praktikování náboženství se vlivem tisku rozšířilo z veřejné oblasti i do intimní sféry života. Meditace prostřednictvím modlitby a předčítání liturgických textů už nebyla jen záležitostí praktikovanou kolektivně při mších, lidé si bibli četli doma pro sebe, nebo v rodinném kruhu a sami rozmýšleli o Bohu. Hodnoty jako je morálka nebo poznání tak nejsou šířeny jen mluveným slovem prostřednictvím církevních činitelů, ale jsou rozšiřovány psanou formou a rozvíjeny v rámci vlastního uvažování.

Knihtisk a obchod

Další sférou, která byla knihtiskem výrazně zasažena, je obchod. Díky knihtisku se zásadně změnil způsob obchodu, přišel tisk map, zpráv o trzích, ceníků, obchodních katalogů, kalendářů. Obchod se stabilizoval a upevnil. Ve městech, kde byly založeny tiskařské dílny, došlo k ekonomickému rozvoji spojenému s lepšími možnostmi vzdělání. To přitahovalo vrstvu bohatých a inteligentních lidí, kteří iniciovali další rozkvět města. Informační expanze umožnila rozvoj nových řemesel a zvýšila kapacitu pracovního trhu. Rozšíření knihtisku také výrazně přispělo k objevování nových obchodních tras, které umožnily stabilnější export a import výrobních artiklů. Toto ovlivnění samozřejmě nezapůsobilo okamžitě, byl to pozvolný proces proměny celé tržní praxe. Je třeba poznamenat, že samotný vynález tisku není jediným důvodem nastartování těchto změn. Ty se mohli uskutečnit díky kombinaci tisku a rozšíření výroby papíru, bez níž by se knihtisk takové historické expanze jistě nedočkal.

Sférou obchodu, která byla novou metodou tisku zasažena jako první, je pochopitelně obchod s knihami. Zatímco ještě do poloviny 15. století se tato oblast trhu týkala pouze nejbohatší vrstvy šlechty a institucí, jako církev a stát, v druhé polovině století se výrazně začala rozšiřovat mezi širší okruh učenců a měšťanů. To je dáno především dvěma zásadními důvody. Pochopitelně rapidním snížením výrobních a tím pádem pořizovacích nákladů, ale také rozšířením množství titulů. K dostání už nejsou jen knihy náboženského charakteru, ale poprvé v historii se na trhu s knihami prosazují ve velkém knihy se světskou tematikou. Odhaduje se, že v době mezi 50. a 70. lety 15. století klesla cena prvotisků na polovinu, a oproti rukoписným dílům se pohybovala na jedné pětině ceny²⁵. To bylo způsobeno rychlým přesycením knižního trhu, jehož rozvoj předstihl ekonomické podmínky své doby. Také byl tento markantní rozdíl způsoben zcela odlišným oceňováním. Rozhodující roli už nehrála práce, ale náklady na papír. Ta byla ovlivněna pochopitelně množstvím, formátem a kvalitou a činila více než 20% celkových nákladů. Papír tak pomalu ale jistě vytlačoval užívání ve středověku dominujícího pergamenu, jehož použitím vzrostla cena až dvacetkrát. S příchodem knihtisku tak obchod s knihami ztrácí svůj charakter exkluzivity a postupně stává se běžnou obchodní akvizicí.

---

²⁵ VOIT, P.: *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, str. 513

Knihtisk se brzo stal kosmopolitním fenoménem. Na konci 15. století existovalo přes 1100 dílen ve více než 250 evropských měst.²⁶ Přinášel městům stabilní odbytiště pro papír, olovo a další suroviny potřebné k provozu tiskáren. Byl totiž vázán na dostatečném surovinovém a technickém zázemí, na finančních možnostech a množství mecenášů a koupeschopnosti odběratelů. Přesto ještě počátkem 16. století se část tiskařů živila kočovným způsobem, ti měnili místo působnosti v závislosti na zájmu mnohdy ještě nerozvinuté čtenářské obce, či na schopnosti obstát v konkurenčním boji. Přední město, jež získalo bohatství a proslavilo se díky knihám, je Frankfurt nad Mohanem, kde se již od 12. století konaly knižní trhy. S příchodem knihtisku nabyly evropského významu. Zde se nabízelo rozsáhlé množství vydávaných titulů. Kromě běžného obchodu s knihami, trhy podnítili vznik tzv. výměnného knihkupectví. V souvislosti s tiskem se nabízí otázka osudu dříve dominujících skriptorií. Ta fungovala paralelně s tiskárnami, zprostředkovávala knihtisk, ale započal jejich pozvolný útlum.

Knihtisk také přispěl k již probíhajícímu trendu urbanizace, neboť poskytoval nové pracovní pozice pro lidi přicházející do města. Jestliže v 15. století celý proces produkce a distribuce knih obstarával tiskař se sazeči a pomocnými tovaryši, v 16. století se z důvodu expanze knižního trhu vydělují další řemesla. Dílny o větším množství pracovníků řídí tzv. faktor, rekrutovaný tiskařem z řad nejschopnějších tovaryšů. Pokud se jednalo o instituční tiskárnu, pak jí řídil prefekt. Tato funkce se nejčastěji vyskytovala u dílen piaristických a jezuitských. Při výrobním a distribučním procesů se prosazuje nakladatel, což je člověk, někdy instituce, vkládající vlastní finanční prostředky za účelem zisku, ovšem i s rizikem ztráty. Rozšiřující se síť nakupujících čtenářů umožnila vznik knihkupce jako zprostředkovatele mezi tiskárnou a klientem. V městech se také osamostatňují písmolijny.

---

²⁶ VOIT,P.: *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století* Praha: Libri, 2006, str. 254

Závěr

Cílem této práce bylo uceleně a odborně pojednat o knihtisku, jako fenoménu působícím na společnost a její rozvoj v období od poloviny 15. do konce 16. století. Pro tuto tematiku jsem prostudoval velké množství literatury. A to z velké části z literatury vyššího stáří, současná literatura je přesnější ale skromnějšího množství. Z tohoto poměru je zřejmé, že dané téma, přestože je velmi zajímavé, v dnešní době nedostává v řadách badatelů tolik pozornosti, kolik by zasluhovalo. Během práce jsem zjistil, že určité část této problematiky je prostudována velmi důkladně, jistě ale není toto téma doposud vyčerpáno. Určitě nejlepší současnou odbornou studii věnovanou knihtisku zpracoval Petr Voit, z jehož publikace „*Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*“ uvedené v použité literatuře jsem získal největší množství potřebných informací. Kromě této publikaci jsem využil také výzkum Zdeňka Václava Tobolky a to i přesto, že pochází z roku 1949.

Na knihtisk jsem pohlédl z pohledu společnosti této doby. Jakým způsobem ovlivnila existence tohoto řemesla změny probíhající v období renesance. Zaměřil jsem se také na významné představitele počátků knihtiskařského řemesla a na místa, na nichž působili. Rovněž bylo nutné uchopit dané historické období jako celek, nastudovat dějiny renesance v souvislostech.

Význam knihtisku vystihl Viktor Hugo, který knihtisk označil za matku všech revolucí. Tento „revoluční“ ráz je po zpracování všech znalostí podle mě nejvýstižnější. Díky svému měšťanskému „původu“ jako symbol významu nově vzniklé vrstvy společnosti. Díky svému technologickému prvenství v sériové výrobě. Společnost se jeho vlivem realizovala na doposud nepoznané úrovni. Věda a technologie se začínala prosazovat před filozofií a náboženstvím. Lidé se stávali více sebevědomými, schopnější se organizovat, vzdělávat a vyvíjet se. Pevný hřebíček do pomyslné rakve knihtisk vrazil vlivu a významu středověké církve. Stejně oslabil absolutistické režimy, jelikož zvýšil možnosti projevu opozice. Podnítil rozvoj humanismu a antropocentricky orientované společnosti. Výrazně ovlivnil vyspělost řemesel a rozvoj obchodu. Zvýšil přístup a kvalitu vzdělání, urychlil vývoj vědy a tím životní úroveň. Projevil se v běžném denním životě i ve vládě panovníků, v chápání učenců a myšlení filozofů. kvůli obsáhlosti tohoto tématu jsem ho pro rozsah a hloubku bakalářské práce zpracoval pouze jako přehled. Téma bych rád dále využil v diplomové práci, kde chci srovnat význam knihtisku a význam internetu, jako fenoménu dnešní doby. Chci tak poukázat na mnohé shody a podobnosti v procesech, které se odehráli v renesance a které se odehrávají dnes.

Použitá literatura

VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století : papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. Praha: Libri, 2006, 1350 s. ISBN 80-727-7312-7.

TOBOLKA, Zdeněk Václav. *Knihy: její vznik, vývoj a rozbor*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1949, 243 s., 202 s. obr. příl.

FIALOVÁ, Anežka. *Bibliografie českého knihařství*; 1. vydání, Brno: Knihař, 1998, 139 s., ISBN 80-901924-7-5

MANGUEL, Alberto: *Dějiny čtení*, 1. vydání; Brno: Host, 2007, 480 s., ISBN 978-80-7294-231-2

BEDNARÍK, Petr: *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*; 1. Vydání; Praha: Grada, 2011; 439 s., ISBN – 978-80-247-3028-8

KAPR, Albert. *Johannes Gutenberg: Persönlichkeit und Leistung*. 1. Aufl. Leipzig: Urania-Verlag, 1986, 331 s. ISBN 33-320-0015-2.

KNEIDL, Pravoslav. *Z historie evropské knihy: po stopách knih, knihtisku a knihoven*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989, 143 s. ISBN 80-205-0093-6.

BOGENG, G.A.E. *Geschichte der Buchdruckerkunst : der Frühdruck* . Hellerau: Demeter, 1930. -- 670 s. : il.

SOUČEK, Ludvík. *Co zavinil Gutenberg: o písmu a o tisku*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1975, 76 s., [16] s. obr. příl.

Resumé

Hlavním cílem této bakalářské práce bylo zhodnotit a popsat společenské aspekty ovlivněné vynálezem knihtisku. V této práci, kterou jsem rozdělil do tří částí, se jedna část zabývá knižní a společenskou kulturou před knihtiskem. V druhé části jsem přiblížil život, dobu a prostředí vynálezce Johanna Gutenberga. Zajímal jsem se o změny, jimiž společnost v době renesance procházela v souvislosti s příchodem a rozšířením knihtisku. Zjistil jsem, že příchod knihtisku výrazně posunul společnost k novověku a okamžitě začal člověka ovlivňovat ve způsobu života. Projevil se v kultuře, vzdělání, v obchodu, náboženství i v politice. Tyto oblasti práce popisuje a zabývá se jimi.

Das Hauptziel dieser Arbeit war der Einfluss der Erfindung des Buchdrucks auf die sozialen Aspekte zu untersuchen und zu beschreiben. In dieser Arbeit, die ich in drei Abschnitte geteilte, beschäftigt sich um der sozialen und Bücher Kultur vor der Buchdruck. Im zweiten Teil habe ich das Leben, Umwelt und Zeit der Erfinder Johann Gutenbergs erklären. Ich war daran interessiert, die Veränderungen, die während der Renaissance in die Gesellschaft gingen, im Zusammenhang mit der Erweiterung und dem Zugang des Buchdrucks. Ich fand, dass die Aufkommen der Druckmaschine sehr bewegt die Gessellschaft zu der modernen Zeit und begann sofort menschlichen Lebensweise beeinflussen. Es setzt sich in Kultur, Bildung, Wirtschaft, Religion und Politik durch. Das beschreibe und damit beschäftigte sich diese Arbeit.